

»EVROPA« IN PRVA KRIŽARSKA VOJNA

TOMAŽ MASTNAK

V virih, povezanih s križarskimi vojnami,¹ naj bi zaman iskali ime Evropa.² Kot bom pokazal v pričujočem prispevku, to mnenje ne drži. Res je morda nekaj drugega: da je proti koncu 11. stol. raba »političnega pojma Evrope« postala izjemno redka in jo je najti skoraj samo še v »historičnih povezavah«.³ Vendar je to res le, če privzamemo, da je »Evropa« v prejšnjih dveh stoletjih – še zlasti v karolinškem obdobju – dejansko nastopala kot »političen pojem«. Takšno razumevanje zgodovine imena ali, ožje, pojma Evropa pa je zame vsaj vprašljivo. Vprašljivo je tako zvajanje zgodovine uporabe imena Evropa na frankovsko rabo tega imena kot interpretiranje »frankovskega pojma Evrope« kot političnega pojma.⁴ Če isti zgodovinar, ki vidi v 11. stol. mrk (poli-

¹ Pri citiranju uporabljam naslednje kratice:

CCSL *Corpus christianorum. Series latina*, Brepols, Turnholt, 1953;

MGH *Monumenta Germaniae Historica*:

Dipl. Karol. *Diplomatum Karolinorum tomus*

Ldl *Libelli de lite imperatorum et pontificum*

SS *Scriptores* (in folio)

SS rer. Germ. *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum seperatim editi*

SS rer. Merov. *Scriptores rerum Merovingicarum*;

PL *Patrologiae latinae cursus completus*, ur. J.-P. Migne, Pariz, 1844-64;

RHC Occ. *Recueil des historiens des croisades: Historiens occidentaux*, l'Academie royale des inscriptions et belles-lettres, Pariz, 1844-95;

RIS *Rerum italicarum scriptores*, nova revidirana, razširjena in popravljena izd., ur. G. Carducci, V. Fiorini, P. Fedele, 1900-;

R. S. *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* (Rolls Series), Great Britain Public Record Office, London 1858-1911.

² Manfred Fuhrmann, *Alexander von Roes: Ein Wegbereiter des Europagedankens?* (Heidelberg: Winter, 1994), 35.

³ Jürgen Fischer, *Oriens - Occidens - Europa: Begriff und Gedanke »Europa« in der späten Antike und im frühen Mittelalter* (Wiesbaden: Franz Steiner, 1957), 115. V uvodu govori Fischer preprosto o zatonu »uporabe pojma« Evropa v 11. stol. Ibid., 5.

⁴ Gl. Tomaž Mastnak, »Karolinška 'Evropa'? Prispevek k zgodovini evropske ideje«, *Filozofski vestnik* 21 (2000), št. 1.

tičnega) pojma Evrope, piše, da razmere v tistem stoletju niso niti najmanj vplivale na pomen pojma, ki da je »životaril« naprej predvsem kot ime enega od treh delov sveta in kot element legende o Jafetu,⁵ to vsekakor nekaj pove o tem, kakšno rabo »Evrope« so od predhodnikov prevzeli pisci 11. stoletja in, ne nazadnje, kronisti in propagandisti križarskih vojn.

Ali je pojem Evrope v 11. stol., okronanem z organiziranjem prvega križarskega pohoda, res začel »životariti«? Število omemb »Evrope« v virih iz tistega časa gotovo ni dramatično manjše od nastopanja te besede v virih iz prejšnjih dveh stoletij. Razlika je v tem, da so karolinški in otonski pisci besedo Evropa včasih poskušali navezati na mogočno cesarsko oblast, njihovi nasledniki pa so to navado najpozneje sredi 11. stol. opustili. Ne brez razlogov. Prvo stoletje drugega tisočletja je bilo prelomnica v zahodni zgodovini. In pri vseh zgodovinskih prelomih, kakor koli že se jih mistificira, gre za redistribucijo in prestrukturiranje moči in oblasti. Eden od vidikov tega prestrukturiranja je bilo oblikovanje papeške monarhije, povezano z zlomom cesarstva kot vrhovne oblasti v krščanskem svetu.⁶ Če globoke družbene, politične ter idejne in duhovne spremembe niso vplivale na zatečene pomene pojma Evrope, je bilo temu tako zato, ker so proizvedle predstave, ki so »Evropo« kot pojem, v katerem vsaj za nazaj lahko vidimo potencialnega nosilca kolektivne identitete, odrinile na obrobje. Med temi predstavami, ki so opisovale enotnost zahodnih kristjanov, je bila ključna kristjanstvo, *christianitas*. Ker sta oblikovanje in uveljavitev tega pojma najtesneje povezana z vzponom papeške monarhije in organiziranjem prve križarske vojne kot vojne, ki jo vodi papeški monarh,⁷ lahko prav v ključnosti *christianitas*⁸ vidimo razlog za relativno marginalnost, ne pa odsotnost, rabe »Evrope« v križarski literaturi.

Preden se lotim predstavitve nastopanja besede Evropa v literaturi, povezani s križarskimi vojnami, bom na kratko orisal, kako so jo uporabljali v 11.

⁵ Fischer, op. cit., 115.

⁶ Gl. Tomaž Mastnak, *Kristjanstvo in muslimani* (Ljubljana: ZPS, 1996), 3. pogl.

⁷ Gl. ibid., 62 sq.

⁸ Fischer, op. cit., 115, nasprotno trdi, da se je šele z »azijskimi grožnjami«, ki so jih predstavljali Mongoli in Turki, »skupaj s 'christianitas' prebudila tudi 'Evropa'.« To stališče je neutemeljeno ne le zato, ker sta bila »christianitas« in »Evropa« izključujoča se, prej kot drug z drugim povezana, pojma, temveč tudi zato, ker so na papeškem dvoru in tudi drugje na Mongole sprva gledali kot na potencialne zaveznike v boju proti muslimanom, in ne kot na grožnjo. Gl. Sylvia Schein, »Gesta Dei per Mongolos 1300: The Genesis of a Non-event«, *English Historical Review* 94 (1973), št. 373; Karl-Ernst Lupprian, *Die Beziehungen der Päpste zu islamischen und mongolischen Herrschern im 13. Jahrhundert anhand ihres Briefwechsels* (Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1981). Franciškan Viljem iz Rubrucka je v poročilu o svoji misiji k mongolskemu kanu omenil, da je Don (Tanais) meja med Azijo in Evropo. *The Journey of William of Rubruck XII*, v *Mission to Asia*, ur. Ch. Dawson (Toronto: University of Toronto Press v sodelovanju z Medieval Academy of America, 1992), 112. Sicer se Evropa v virih, zbranih v tej knjigi, ne pojavlja.

stol. pred cerkvenim shodom v Clermontu leta 1095, na katerem je papež Urban II. pozval zahodne kristjane na prvi križarski pohod.

I. »Evropa« v enajstem stoletju

V uvodu sem navedel mnenje, da so v 11. stol. besedo Evropa uporabljali predvsem kot zemljepisno oznako in v kontekstu legende o Jafetu. S to oceno se lahko strinjamo. »Evropo« je v razpredanju biblične genealogije, ko je prišel do Noetovih sinov, omenil, denimo, opat Hugo iz Flavignyja v svoji *Kroniki*, ki jo je začel pisati v zadnjem desetletju 11. stol.⁹ Kot enega od delov tripartitnega sveta so »Evropo« omenjali v različnih kontekstih. Kronika iz St. Vaasta pri Arrasu, verjetno iz 11. stol., citira Jordana (ki se je skliceval na Orozija, ta pa na »naše prednike«) in navaja mnenje starih kozmografov, ki so zemljo, na treh straneh obkroženo z Oceanom, razdelili na tri dele in jih imenovali Evropa, Azija in Afrika.¹⁰ Na iste vire se sklicuje tudi *Zgodovina Normanov* Viljema iz Jumiègea.¹¹ V *Drugem življenju sv. Makarija*, ki ga je 1076 spisal menih iz St. Bavona, je tridelni svet omenjen, ko je govor o nekdanjem razcvetu vere.¹² V prve čase krščanstva je omembo »treh delov sveta, namreč Azije in Evrope in Afrike«, v svojem glavnem delu (katerega pripoved je segla do leta 1087) posta-

⁹ »Noe genuit Iaphet qui dilatavit terminos suos in Europa, Sem in Asia, Cham in Affrica.« *Chronicon Hugonis monachi Viridunensis et Divionensis, abbatis Flaviniacensis, ab a. 1-1102 I* (MGH SS 8, 313-4). To je edina kazalka za »Evropo« v *Indices* MGH. O piscu in njegovi kroniki gl. Wilhelm Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des dreizehnten Jahrhunderts*, 2 zv. (Berlin: Wilhelm Hertz, 1893-94), 2: 135-6; Max Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, 3. zv. (München: Beck, 1973-76), 3: 512 sq.

¹⁰ *Chronicon Vedastinum* (MGH SS 13, 679); cf. Jordanes, *The Gothic History* Geografski uvod I, prev. in ur. Ch. Ch. Mierow (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1915), 52; Paulus Orosius, *The Seven Books of History against the Pagans* I, ii, prev. R. J. Deferrari, *The Fathers of the Church* 50 (Washington: The Catholic University of America Press, 1964), 7. Gl. Wattenbach, op. cit., 1: 298.

¹¹ Guillaume de Jumiège *Gesta Normannorum ducum* I, ii, ur. J. Marx (Rouen: A. Lestringant, in Pariz: Auguste Picard, 1914), 199; cf. *Histoire des Normands*, Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France, zv. 29, ur. M. Guizot (Pariz: J.-L.-J. Briere librairie, 1825), 7; in kritično izd. *The Gesta Normannorum Ducum of William Juniièges, Orderic Vitalis, and Robert Torigni*, ur. E. M. C. van Houts, 2 zv. (Oxford: Clarendon, 1992-95), 1: 10-2. Gre za interpolacijo Roberta Torignija, priorja v Becu, ki je Viljemovo *Zgodovino* (napisano verjetno v letih 1070-71) dopolnjeval v 40. letih 12. stol. V danem primeru se je interpolator sklical na Avgušтина ter citiral *De civitate Dei* XVI, xvii. Sam Viljem v omembi legende o Noetovih sinovih ni omenjal »Evrope«. *Gesta Normannorum ducum* I, iii.

¹² »[...] ex membris Christi ubique terrarum preclare floruit religio ecclesiarum, floruit Europa et latitudo Affricae, floruit Asya et nobilitas Syriae [...]« *Ex Vita S. Macharii altera Prologus* (MGH SS 15, 616). Gl. Wattenbach, op. cit., 1: 386.

vil tudi Landolfo Seniore.¹³ Tudi pri menihu Lantbertu iz Deutza je pripoved o čudežih kölnskega nadškofa Heriberta (imenovanega pod Otonom III.) povezana z apostolskimi časi in staro hagiografijo.¹⁴

Ko je »Evropa« nastopala skupaj z Azijo in Afriko, namen piscev ni bil govoriti o Evropi: opisovali so »ves svet«, *orbis terrae*. Kot na samostojno celino so na Evropo gledali, ko so, denimo, pisali o preseljevanju ljudstev. Adam iz Bremna je tako v *Gesta Hammaburgensis* (delu, ki ga je pisal sredi 70. let 11. stol.) razložil, kako so se ljudstva, ki so živela v v deželah vzhodno od Labe, razkropila po vsej Evropi in Afriki,¹⁵ kronist iz St. Vaasta pa je (v glavnem sklicujoč se na Jordana) poročal o prehodu Gotov iz azijskih dežel »v Evropo«.¹⁶ Dlje v zgodovino je segel pisec *Čudežev sv. Genulfa* (okrog leta 1050), ko je omenil, kako so meščani Troje deloma pod Enejevim in deloma pod Antenorjevim vodstvom zapustili mesto in zbežali »iz Azije v Evropo«.¹⁷ Tu in tam je bila Evropa kot celina deležna nekoliko podrobnejših opisov. Adam iz Bremna je na primer citiral Bedo Častitljivega, ki je svojčas omenjal »tri največje dele Evrope«.¹⁸ Redaktor *Zgodovine Normanov* Viljema iz Jumiègea, ki se je sicer lotil tega dela sredi 12. stol., je opisal, kako je Evropa, ki jo prepredajo številne reke, razdeljena na mnoge province, med katerimi je največja Germanija¹⁹ – opis, ki je skoraj identičen s tistim iz *Zgodovine Normanov* Duda iz St. Quentina iz prvih let 11. stol.²⁰

Bolj kot vsaj približno jasno zamejena celina je bila »Evropa« oznaka za obsežno ozemlje, na katerega so se v tistih časih sklicevali, ko so hoteli poudariti moč kakega vladarja, velik ugled kakega svetega moža ali vpliv kake institucije. Ta beseda je bila prej atribut takšnih ali drugačnih veličin kot samostojna velikost. Že omenjeni Dudo iz St. Quentina je, denimo, pisal, da se je glas o dobroti njegovega zavetnika, normanskega vojvode Riharda I., širil »po dolgem in počez po vsej Evropi«.²¹ Menih iz Seckingena, ki je na začetku 11.

¹³ *Mediolanensis historiae libri IVI*, 13 (RIS 4.2, 22). Gl. Wattenbach, op. cit., 2: 242.

¹⁴ *Miracula S. Heriberti*. »Asia, Europa et Affrica« so omenjene v 20. razdelku (MGH SS 15, 1255). Gl. Wattenbach, op. cit., 2: 136-7; Manitius, op. cit., 2: 365.

¹⁵ *Hamburgische Kirchengeschichte* I,iii, ur. B. Schmeidler (MGH SS rer. Germ. 2, 81).

¹⁶ *Chronicon Vedastinum* (MGH SS 13, 680).

¹⁷ *Ex miraculis S. Genulfi* 3 (MGH SS 15, 1205).

¹⁸ *Hamburgische Kirchengeschichte* II,xxiii (l. c., 6). Za Bedo so bili »trije največji deli Evrope« Germanija, Galija in Španija. *The Ecclesiastical History of the English People* I,1 (v *Opera historica/Historical Writings*, prev. J. A. King, 2 zv., The Loeb Classical Library, [London: William Heinemann, in New York: and G. P. Putnam's Sons, 1930], 1: 10).

¹⁹ Guillaume de Jumiègue, *Gesta Normannorum ducum* I, ii (Marxova izd., 200).

²⁰ Dudo iz St. Quentina, *History of the Normans* I,1, prev. in ur. E. Christiansen (Woodbridge: The Boydell Press, 1998), 15. Gl. Mastnak, »Karolinška 'Evropa'?«, 23.

²¹ *History of the Normans* IV,100 (l. c., 147). O kontekstu Dudove hvale Riharda I. gl. Bernd Schneidmüller, *NOMEN PATRIAE: Die Entstehung Frankreichs in der politisch-geographischen Terminologie, 10.-13. Jahrhundert* (Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag, 1987), 72 sq.

stol. spisal *Življenje Fridolina*, je hvalil samostan v Sankt Gallenu kot vir modrosti, ki se razliva po »skoraj vseh provincah Evrope«. ²² V *Življenju sv. Wolfganga*, ki ga je pred letom 1062 napisal Otloh iz St. Emmerama, se je svetost sv. Odolrika širila »po vsej Evropi«. ²³ *Anali kraljestva Irske* so za leto 1040 zabeležili smrt anahoreta Corcrana Cleireacha, »ki je bil, kar se tiče pobožnosti in modrosti, glava zahoda Evrope«. ²⁴ Škof Domhnall Ua hEnni, ki je umrl leta 1098, je bil »glava modrosti in pobožnosti v Gaeidhilu«, obenem pa »vrelco ljubezni zahoda Evrope«. ²⁵ V zabeležki o njegovi smrti v *Ulstrskih analih* so se Domhnalla spominjali kot »plemenitega škofa zahoda Evrope in vrelca sočutja na tem svetu«. ²⁶ Isti letopisi so zabeležili, da je MuirDn ua Morghair, »glavni lekcionar Ard Mache in cele zahodne Evrope«, leta 1102 »srečno sklenil svoje življenje«. ²⁷ Ob takih hvalnicah, ki so Evropo opisovale kot »področje dejavnosti svetih mož«, ²⁸ je pri Adamu iz Bremna nekoliko nenavadno prebrati, da je bilo največje mesto Evrope nekatoliško – Jumne: polmistično mesto na kraju, kjer se je Odra izlivala v Baltiško morje, v katerem so živeli »Grki in barbari«. ²⁹

Zanimiveje od take nepolitične zgodovine političnega pojma, kar je »Evropa« danes, je pogledati politično zgodovino takrat nepolitičnega pojma Evrope. V mislih imam povezave »Evrope« s cesarstvom. V prvih desetletjih 11. stol. naj bi rabo besede Evropa namreč zadnjič neposredno navdihovale karolinške navezave te besede na frankovsko kraljestvo ali cesarstvo. ³⁰ Pri tem gre najprej za tiste primere, v katerih je bila beseda Evropa vpeta v spominjanje na stare mogočne karolinške cesarje. Pisec *Čudežev sv. Genulfa* je prikazal Karla Velikega kot pobožnega in krepostnega vladarja, zaslužnega za širjenje katoliške vere, ki je bil trd, ko je bil svoje vojne, svojim kraljestvom in cesarstvom pa je vladal s pravičnostjo. Zato so velikega cesarja spoštovali in častili

²² Balthar *Vita Fridolini confessoris Seckingensis* 1 (MGH SS rer. Merov. 3, 354).

²³ *Othloni Vita Sancti Wolfgangi episcopi* 11 (MGH SS 4, 530). O nastanku tega dela gl. Wattenbach, op. cit., 2: 66; Manitius, op. cit., 2: 95-6.

²⁴ *The Annals of the Kingdom of Ireland from the Earliest Times to the Year 1616 by the Four Masters*, 3. izd. (Dublin: De Búrca Rare Books, 1990), 2: 839. *Occidentalis > occidentalis Europa* nastopa tudi v *Chronicon Vedastinum* (MGH SS 13, 682), čeprav je pomen pojma tu drugačen kot v irskih virih.

²⁵ *The Annals of the Kingdom of Ireland*, 2: 957.

²⁶ *The Annals of Ulster (to A. D. 1131)*, ur. S. Mac Airt in G. Niocaill (Dublin: Dublin Institute of Advanced Studies, 1983), 353. (Škofovo ime je tu transkribirano kot Domnall oa Énna.)

²⁷ *Ibid.*, 541.

²⁸ Fischer, op. cit., 113.

²⁹ *Hamburgische Kirchengeschichte* II, xxii (l. c., 79). O Adamu kot geografu gl. C. Raymond Beazley, *The Dawn of Modern Geography*, 3 zv. (London: John Murray, 1897-1906), 2: 514 sq.

³⁰ Fischer, op. cit., 107 sq.

jeruzalemski patriarh, perzijski »kralj« in »vsi kralji Evrope«. ³¹ Kdo so bili ti »kralji Evrope«, ni povsem jasno; pomembno je, da je prav slavljenje Karla Velikega pisca napeljalo k uporabi besede Evropa. ³² Ko je Adam iz Bremna pisal o preteči vojni med Karlom Velikim in Danci, je opisal Karla kot cesarja, ki si je »podredil vsa kraljestva Evrope«. ³³ *Veliki anali iz Altaicha*, ki so najverjetneje tudi bili napisani sredi 70. let 11. stol., v vpisu za leto 974 poročajo, da sta vojvoda Henrik Bavarski in freisinški škof Abraam z Boleslavom Češkim in Mieszkom I. Poljskim skovala zaroto proti cesarju Otonu. Če bi se bil njihov načrt uresničil in bi bilo »cesarjevo kraljestvo« razrušeno, bi bila »skoraj vsa Evropa prevarana in uničena«. ³⁴ V *Vita Reginswindis* je »Evropa« nastopala kot področje pod vladavino cesarja Ludvika Pobožnega. ³⁵ Kronist, ki je v 12. stol. ponaredil darovnico Karla Velikega, nanašajočo se na samostan St. Vincenzo v Volturnu, je položil v cesarjeve roke (cesarja je imenoval Carolus Romanus) »žezlo cele Evrope«. ³⁶

»Evropa« pa je priložnostno nastopala tudi v povezavi s cesarji, ki so bili 11. stol. veliko bliže, če že niso vladali v tistih časih. *Anali iz Quedlinburga* so zabeležili, da sta bila na praznovanju Velike noči, ki sta ga leta 991 pripravila cesarica Teofana in njen sin Oton III., med »drugimi vodilnimi možmi Evrope«, ki so se zbrali, da bi izkazali dolžno čast cesarski veličini (in svoje poklone podkrepili z dragocenimi darili), prisotna tudi mejni grof Hugo iz Toskane in *dux Sclavonicus* Mieszko (bodoči kralj Poljske). ³⁷ Cesarja Henrika II. praznovanje Velike noči trideset let pozneje je opisano z bolj ali manj enakimi besedami. Zanimivo pa je, da letopisec, ko je v tej zabeležki omenil Evropo, ni mogel prikriti določene negotovosti. Ko je cesar prispel v Merseburg,

³¹ *Ex miraculis S. Genulfi* 5 (MGH SS 15, 1206).

³² Cf. Fischer, op. cit., 113-4.

³³ *Hamburgische Kirchengeschichte* I,xvi (l. c., 19). Adamova »regna Europae« seveda niso bila »kraljestvo Evrope«, o katerem je pisal Cathwulf. Gl. Mastnak, »Karolinška 'Evropa'?«, 10 op. 16.

³⁴ »[...] pene tota Europa destituta atque deleta esset.« *Annales Altahenses maiores*, 2. izd., ur. W. Giesebrecht in E. Oefele (MGH SS rer. Germ. 4, 12). O datumu nastanka teh letopisov gl. Ludwig Weiland, »Einleitung« k njegovemu prevodu (*Die größeren Jahrbücher von Altaich* [Leipzig: Verlag der Dykschen Buchhandlung, 1893], x), ki polemizira z Giesebrechtom in Oefelejem.

³⁵ *Ex Vita Reginswindis* (MGH SS 15, 359). Datum nastanka: Wattenbach, op. cit., 1: 290, ga postavlja v 12. stol.; v revidirani izd. istega dela (Wilhelm Wattenbach in Wilhelm Levi-son, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter: Vorzeit und Karolinger*, revidiral H. Löwe [Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1952-90], 735), je govor o 12./13. stol.; Fischer, op. cit., 114, pa sodi, da je delo nastalo v 11. stol.

³⁶ MGH Dipl. Karol., št. 315, str. 475; cf. op. k št. 227, str. 307; in št. 317, str. 479.

³⁷ *Annales Quedlinburgenses* a. 991 (MGH SS 3, 68); cf. vpis za a. 996 (ibid., 73). O teh analih gl. Wattenbach, op. cit., 1: 340 sq.

so »hiteli tja vsi, če naj tako rečemo, prvaki Evrope«, prav tako pa odposlanci »različnih ljudstev« z vseh strani, da bi Henriku izkazali podložnost.³⁸ V resnici je tu vse prej kot jasno, kdo so bili *Europae primis*, za povrh pomešani še s hudo nedoločnimi predstavniki drugih ljudstev, toda pokloniti so se prišli cesarju. Ustaviti se velja tudi pri besedah, s katerimi so *Anali iz Quedlinburga* opisali, kako se je cesar Henrik II. na hitro umaknil iz Italije v Nemčijo, da bi ubežal kugi, ki je izbruhnila na južni strani Alp. Kljub temu, da se je cesar podvzival, je bila njegova vojska zdesetkana, tako da se je pod božjo zaščito približal domu le z maloštevilnimi vojaki – če ne štejemo tistih, ki mu jih je »mati Evropa« poslala naproti.³⁹ Jasno je, da je ta *mater Europa* tukaj nemško cesarstvo.⁴⁰ (Kolikor vem, je Evropa postala zares »naša skupna mati« šele z Louisom Le Royem, sredi 16. stol.)⁴¹ Ni pa bilo vedno tako. V zabeležki, ki so jo ti isti letopisi prevzeli iz *Analov iz Hildesheima*, je bila »Evropa« širša od Nemčije: tu je govor o veliki lakoti in umiranju, ki sta leta 862 prizadela »Germanijo in druge dele Evrope«.⁴² Kakor koli že, napis na njegovem cesarskem ogrinjalu je Henrika II. imenoval »kras Evrope«, *decus Europae*,⁴³ ena tako imenovanih *Carmina Cantabrigiensia*, ki opeva nemške cesarje med leti 950 in 1050, pa je obžalovala njegovo smrt kot obglavljenje Evrope: »Ploret hunc Europa iam decapitata.«⁴⁴

Te besede naj bi bile epitaf ne le cesarju Henriku II., marveč tudi frankovsko-saški – germanski – Evropi: »Henrikovo smrt zapopadejo, resnično, lepo in zelo čisto, kot konec velike historične možnosti, ki jo je imela Evropa nasproti staremu in zdaj tudi novemu rimskemu svetu.«⁴⁵ Že Henrika III., zadnjega velikega cesarja pred t. i. gregorijansko cerkveno reformo, niso več slavili s sklicevanjem na »Evropo«. Njegov nagrobni napis povzdiguje cesarja

³⁸ *Annales Quedlinburgenses* a. 1021 (MGH SS 3, 86).

³⁹ *Ibid.* (MGH SS 3, 88).

⁴⁰ Cf. Fischer, op. cit., 111.

⁴¹ *Ludovici Regii Constantini Oratio ad invictissimos potentissimosque principes Henricum II. Franc. & Philippum Hispan. Reges, de Pace et concordia nuper inter eos initia, & bello religionis Christianae hostibus inferendo* (Pariz, 1559), 17. Cf. James Hutton, *Themes of Peace in Renaissance Poetry*, ur. R. Guerlac (Ithaca: Cornell University Press, 1984), 129 sq.

⁴² *Annales Quedlinburgenses* (MGH SS 3, 48); *Annales Hildesheimenses*, ur. G. Waitz (MGH SS rer. Germ. 8, 18).

⁴³ Citirano v Fischer, op. cit., 111. Gl. pa tudi Percy Ernst Schramm, *Kaiser, Rom und Renovatio: Studien zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des Karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit* (Leipzig in Berlin: B. G. Teubner, 1929), 2: 96, o napisu na cesarjevem pasu, ki je omenjal Evropo v kontekstu tripartitnega sveta: »In medio uero rote sit sculpta tripharia thema orbis: Asia, Africa, Europa.«

⁴⁴ *Die Cambridger Lieder* št. 17,7, ur. K. Strecker (MGH SS rer. Germ. 40, 50). Pesmi izvirajo iz srednjega ali dolnjega Porenja. Gl. Streckerjev predgovor, ix.

⁴⁵ Fischer, op. cit., 112.

kot *lux orbis*, Evrope pa ne omenja.⁴⁶ Anzelm iz Besate, ki se mu je uspelo prebiti na dvor Henrika III. okrog leta 1050, je v svoji *Rhetorimachia* upodobil svet, ki naj bi mu vladal cesar, kot množstvo »dežel, gradov, krajev in cesarstev z njihovimi kraljiči«, ki bi jih bilo treba povezati v eno z zmagovitimi zakoni Rima kot rimsko last. Tisto, kar je čakalo na to, da pride pod oblast Rima, so bile posamezne dežele, posamezna ljudstva: Galija, Britanija, Grčija, Judeja, Karamanija, Saraceni in druga ljudstva onkraj morja.⁴⁷ Edini poenotujoči pojem je bilo cesarsko gospostvo nad vsem svetom. Podobno velja za *Exhortatio ad proceres regni* iz časa nedoletnosti Henrika IV. Tu je spisek vseh ljudstev, na katere je nam neznani pisec gledal kot na potencialne cesarjeve podložnike, veliko daljši kot pri Anzelm. Naletimo tudi na dve kolektivni imeni, a nobeno od njiju ni »Evropa«. ⁴⁸ Benzo iz Albe, morda najbolj artikuliran zagovornik cesarske ideje iz tistega časa, je slavil cesarja kot vladarja nad vsem svetom, *imperator orbis terrarum* (v nasprotju s kraljiči, ki so vladali samo nad provinca-mi: *reguli provinciarum*),⁴⁹ in v tem okviru je nastopila Evropa kot, preprosto, del sveta.⁵⁰ Ne kot entiteta, ki bi določa cesarstvo ali bila celo istovetna z njim, pač pa kot entiteta, ki jo je določala cesarska oblast.

Imperialni predstavniki svet se je oddaljeval od »Evrope« ter po eni strani zajemal ves svet, po drugi pa se želel zasidrati v Rimu, prav v času, ko se je z napredovanjem cerkvene reforme začelo brezkompromisno uveljavljati prvenstvo, absolutno prvenstvo, papeža kot rimskega škofa in rimske cerkve v krščanskem svetu. Če je bil primat papeža znotraj zahodnega sveta uperjen proti cesarski oblasti, ki bi se poslej morala pokoravati papeškemu monarhu, je bilo prvenstvo rimske cerkve polemično usmerjeno predvsem proti Carigradu, kar je oživilo predstava nasprotja med Rimljani in Grki, med Zahodnjaki in Vzhodnjaki, Zahodom in Vzhodom. Omemb teh nasprotij v propagandni literaturi, ki je bojevala in spremljala cerkveno reformo in investiturni spopad kot njen najbolj dramatični moment, je ogromno.⁵¹

⁴⁶ *Epitaphum Henrici imperatoris*, v E. Dümmler, »Gedichte aus dem elften Jahrhundert«, *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 1 (1876), 176. Prim. epitaf Henriku III., ki ga navaja Viljem iz Malmesburyja v *De gestis regum anglorum* II, 194, ur. W. Stubbs (R. S. 90, 1: 235): »Caesar, tantus eras quantus in orbis« etc. Cf. Dümmler, op. cit., 179.

⁴⁷ Gl. Schramm, op. cit., 1: 255-7. *Caramania* je bil perzijski obalni pas.

⁴⁸ Pisec govori o *Libia* in *Orientis pars*. V Dümmler, op. cit., 177. Cf. Schramm, op. cit., 1: 257.

⁴⁹ *Ad Heinricum IV imperatorem libri VIII*, 7 (MGH SS 11, 602). O Benzu gl. Schramm, op. cit., 1: 258 sq.

⁵⁰ »Moyses iubente Deo scripsit mundi fabricam, / Alii scribae dixerunt heroum prosapiam, / Qui per regna sunt partiti Asiam et Affricam, Heuropam his iungentes fecerunt monarchiam.« *Ad Heinricum IV imperatorem libri VII*, posvetilo Henriku III. (MGH SS 11, 598).

⁵¹ Fischer, op. cit., 150 op. 6.

Središče sveta gregorijanskih cerkvenih reformatorjev je bil Rim. Z zavladanjem ideje o rimskem svetu se je skladala predstava o tridelnem svetu. Medtem ko je »Evropa« v obdobju, ko sta vzpon frankovskega kraljestva in obnova »zahodnega cesarstva« pod Karlom Velikim prestavila težišče zahodnega krščanskega sveta proti severu, vsaj na trenutke (kolikor so jo skušali asimilirati temu »krščanskemu cesarstvu«) postajala središčnega pomena, je zdaj začela na pomenu naglo izgubljati. Skupaj z Azijo in Afriko je bila del sveta, katerega glava (*mundi caput et domina gentium*) je bil Rim.⁵² Bila je podrejena vesoljni cerkvi, ki jo je imel pred očmi kardinal Humbert, ena osrednjih oseb med cerkvenimi reformatorji, ko se je spominjal razširjanja krščanstva v Aziji, Evropi in Afriki.⁵³ In bila je zemljepisna količina v mejah kristjanstva, ki so segale tako daleč, kakor poslušnost rimski cerkvi.⁵⁴

2. »Evropa« v literaturi o prvi križarski vojni

Križarske vojne so bile razširjanje meja kristjanstva. Kristjanstvo je bilo vrhovni pojem. »Evropa« je bila del kristjanstva, ki je hotelo zaobseči cel svet; del sveta, ki bi moral postati kristjanski. Če je bil Rim središče kristjanske ofenzive in ekspanzije, je eshatološka obzorja začel obvladovati Jeruzalem (ki so ga kartografi prav v tistem času začeli jasno in definitivno upodabljati kot središče sveta).⁵⁵ Pomen »Evrope« se je torej še zmanjšal. Postala je, kolikor so v zvezi s sveto vojno govorili o njej, izhodišče velikega podjetja, ki je črpalo svoj navdih in svojo veličino drugje.

Ilustracija, ki je krasila prvo izdajo zgodovine križarskih vojn Thomasa Fullerja, je upodobila Evropo kot zgradbo, iz katere se je križarska vojska podala na pot proti Odrašenikovemu grobu.⁵⁶ Podoba nas nehote spomni na

⁵² Cf. pismo papeža Leona IX. carigrajskemu patriarhu Mihaelu Kerulariju, a. 1054, xvii (Leo, *Epistolae et decreta pontifica*, št. 100, PL 143, col. 757). Pismo je napisal kardinal Humbert; za kontekst gl. npr. Steven Runciman, *The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches During the Eleventh and Twelfth Centuries* (Oxford: Clarendon, 1955), 41 sq.

⁵³ *Adversus simoniacos* I,vi (MGH Ldl 1, 109). Gl. tudi zapisnik z lateranske sinode leta 1059, ki je sprejela odlok o papeških volitvah. »Bruchstück aus den Verhandlungen der Lateransynode im Jahre 1059«, v Albert Wermingoff, »Die Beschlüsse des Achener Concils im Jahre 816«, *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 27 (1902), št. 2, 673

⁵⁴ O *fines Christianitatis* je, denimo, govoril papež Gregor VII., v čigar *Registru* zaman iščemo besedo Evropa. Gl. Gregorjevi pismi nadškofu Ugu iz Trierja, 30. sept. 1077 (*Register* V,7, str. 358); in norveškemu kralju Olafu, 15 dec. 1078 (*Register* VI,13, str. 416-7).

⁵⁵ Gl. Beazley, op. cit., 2: 556.

⁵⁶ Thomas Fuller, *The historie of the holy warre* (Cambridge, 1639).

Evropo kot naš »skupni dom«, o kateri se je rado govorilo kakih dvajset let nazaj. Toda ko so prvi križarji prijeli za orožje, take predstave ni imel nihče. Tudi tisti redki, ki so omenjali »Evropo«, so s to besedo preprosto opisovali kraje, iz katerih so se križarji odpravljali na svoje oboroženo »romanje«. Baldric iz Dola, denimo, je pisal o »zahodni Evropi«. ⁵⁷ Tu smo daleč od tega, da bi »Evropa« bila poenotujoči pojem. Označevala jo je razdrobljenost, tako zelo, da je eden od njenih delov, *Europa occidentalis*, nastopal kot povezovalni pojem, ki je združeval še manjše »dele Evrope«. ⁵⁸ Fulcher iz Chartresa, ki je videl v križarski vojni priložnost za versko in moralno prenovo med zahodnimi kristjani, je opisal, kako so se, preden je papež Urban II. pozval velike in male v boj proti poganom in jim obljubil odpuščanje grehov, če bodo sledili božji volji, ki jo je razglasil v Clermontu, »mnogotera zla razraščala po vseh delih Evrope [*in universis Europiae partibus*]«. ⁵⁹ Ta opis je še enkrat ponovil in detajliral: »v vseh delih Evrope [*in partibus omnibus Europiae*] so tako tisti zgoraj kot oni spodaj v cerkvah in zunaj njih nasilno teptali mir, dobroto in vero.« ⁶⁰ Enak opis predkrižarskega zahoda najdemo v *Gesta Francorum Iherusalem expugnantium* (le da je pisec namesto *Europiae* zapisal *Europae*). ⁶¹

Baldric in Fulcher sta dva od piscev, ki so na začetku 12. stol. opravili »teološko rafiniranje« prve križarske vojne. ⁶² Kljub zaslugam, ki jih imajo za izoblikovanje »ideje« križarske vojne, ⁶³ pa nihče med njimi ni presegel zgodovinske vizije, ki jo je imel sam papež Urban II. Ta sveti oče, za katerega je bil konflikt med kristjani in muslimani ključnega pomena, prvo križarsko vojno pa si je zamišljal kot vojno celotnega kristjanstva proti zunanjim sovražnikom, ⁶⁴ je imel holistični pogled na spopad med kristjani in muslimani. In prav v kontekstu govorjenja o tem spopadu (ki brez njegove križarske vojne morda nikdar ne bi dobil razsežij, ki jih ima odtlej) je Urban omenil »Evropo«. Leta 1098 je pisal, da je Bog »v naših časih s pomočjo krščanskih vojakov potolkel

⁵⁷ Baldric iz Dola [Bourgueila] *Historia Jerosolimitana* I,xxiv (RHC Occ. 4, 28-9).

⁵⁸ *Gesta Tancredi* XII, XXXII (RHC Occ. 3, 613, 629).

⁵⁹ *Historia Iherosolymitana* I,i (RHC Occ. 3, 321).

⁶⁰ *Ibid.*, I,v (RHC Occ. 3, 326).

⁶¹ *Gesta Francorum Iherusalem expugnantium* I (RHC Occ. 3, 491).

⁶² Jonathan Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading* (London: The Athlone Press, 1993), 6. pogl.

⁶³ Cf. E. O. Blake, »The Formation of the 'Crusade Idea'«, *Journal of Ecclesiastical History* 21 (1970), št. 1.

⁶⁴ Cf. Giulio Vismara, *Impium foedus: Le origini della »respublica christiana«* (Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1974), 73; Carl Erdmann, *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens* (Stuttgart: W. Kohlhammer, 1935), 284; in zlasti Alfons Becker, *Papst Urban II. (1088-1099)*, 2. zv., *Der Papst, die griechische Christenheit und der Kreuzzug* (Stuttgart: Anton Hiersemann, 1988).

Turke v Aziji in Mavre v Evropi in po posebni milosti ponovno vzpostavil svoje bogoslužje v nekdanjih slavni mestih.«⁶⁵

V Urbanovi zgodovinski teologiji je bilo implicirano, da je Evropa z rekonkvisto postajala krščanska. Toda prekritje Evrope s krščanstvom, ali natančneje: krščanstva z Evropo, je bilo oddaljeno še tri stoletja in pol. Do njega je prišlo šele, ko so muslimani v odgovoru na križarske vojne ponovno osvojili ne le Jeruzalem in druga mesta, pomembna v zgodovini krščanstva, na Bližnjem Vzhodu, marveč tudi Carigrad. Pod Urbanom pa se je cikel svetih vojn med latinskimi kristjani in muslimani šele začel in namesto resignirane ugotovitve, ki je sledila padcu Carigrada, da je namreč krščanstvo omejeno na Evropo, je prehod iz 11. v 12. stol. zaznamoval krščanski triumfalizem, ki je segal daleč prek meja Evrope. Evropa je bila tedaj le eno od bojišč, na katerih je zmagovala božja volja. In tako bojišče je bila kot del sveta, ki ga je požiralo bojevito kristjanstvo.

V času križarskih vojn je bila delitev sveta na tri dele obče mesto.⁶⁶ Toda ko na Azijo, Libijo ali Afriko in Evropo naletimo v literaturi, povezani s križarskimi vojnami, tej predstavi praviloma manjka patos, ki ji ga je vlila Urbanova militantna vizija. V anonimni *Gesta Francorum Iherusalem expugnantium*, na primer, je Antiohija predstavljena kot trgovsko središče, v katerega se stekajo blaga in dobrine iz Afrike, Evrope in Azije.⁶⁷ Podobno je v itinerariju iz leta 1130 opisan Akkon: kot mesto, v katerega iz Evrope in Afrike pritekajo blaga, ki jih potrebuje Azija.⁶⁸

Pri Petru Tudebodeju je besedo Evropa uporabil neverni vladar Keborga. Turki, ki so hoteli osmešiti frankovsko vojsko, so Keborgi prinesli pokazat nekaj kosov orožja, ki so ga zasegli (tako Tudebode) revnim krščanskim romarjem. Ko je Keborga videl rjasti meč, leseni lok in neuporabno sulico, se je smejal orožju, ki so ga kristjani »iz dežele na zahodu, to je Evrope, ki je tretji del sveta«, prinesli s sabo v Azijo.⁶⁹

⁶⁵ Pismo škofu Petru iz Huesce, 11. maj 1098 (PL 151, col. 504). Cf. Becker, op. cit., 348-9.

⁶⁶ John Kirtland Wright, *The Geographical Lore of the Time of the Crusades: A Study in the History of Medieval Science and Tradition in Western Europe* (New York: American Geographical Society, 1925), 258. Gl. tudi popis in opis zemljevidov iz tistega časa v Beazley, op. cit., 2: 549 sq.

⁶⁷ *Gesta Francorum Iherusalem expugnantium* V, XI (RHC Occ. 3, 494, 497).

⁶⁸ *De situ orbis Ierusalem XIII*, 48 (*Itinera Hierosolymitana crusesignatorum [saec. XII-XIII]*, ur. S. de Sandoli, 4 zv., Studium biblicum franciscanum, Collectio Maior, št. 24 [Jeruzalem: Franciscan Printing Press, 1978-84], 2: 110).

⁶⁹ Peter Tudebode *Historia de Hierosolymitano itinere*, ur. J. H. Hill in L. L. Hill, revidiral J. Richard, Documents relatif à l'histoire des croisades publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres (Pariz: Librairie orientaliste Paul Geuthner, 1977), 91. Medtem ko so bili »Franki« zelo pogosta oznaka za križarje, je rahlo zgrožena bizantinska princesa Ana Komnena imenovala barbare, ki so pridrli z zahoda, »Kelte«. Res je, da so na pohodu

Vsebinsko zanimivejšo uporabo predstave o tridelnem svetu najdemo pri Viljemu iz Malmesburyja. Ko je papež Urban II. pozval zahodne kristjane h križarski vojni, je bilo Viljemu pet let, zato se je pri svojem poročanju o tistem papeževem govoru, ki v izvirniku ni ohranjen,⁷⁰ opiral na izročilo (in verjetno na svojo domišljijo). V *De gestis regum anglorum* (1120) je zapisal, da je Urban na koncilu v Clermontu pozval kristjane, naj »stopijo naprej v sreči in z zaupanjem ter napadejo sovražnike Boga«. Ko je papež, po kronistovih besedah, opisal, koliko sveta so brezverci osvojili, in žalitve, ki da so jih prizadeli kristjanom, je nagovoril prisotne takole: »Toda ali lahko kdor koli, ki se ne plaši dejanj, kdor koli, ki mu je mar za slavo krščanstva, trpi, da si z njimi niti sveta ne delimo enakomerno? Azijo, ki je tretjina sveta, naseljujejo, kot da bi pripadala njim – področje, ki so ga naši predniki upravičeno imeli za enakega drugima dvema deloma [sveta] tako po obsegu kot pomenu.« Tam se je prvič razcvetelo krščanstvo, tam so bili mučeni vsi apostoli razen dveh, zdaj pa verniki, če jih je sploh kaj preživelo, živijo v bedi, plačujejo davke brezbožnežem in na tihem vzdihujejo po svobodi, ki jo uživajo zahodni kristjani. Sovražniki Boga, nadalje, »več kot dvesto let z orožjem držijo v svoji lasti Afriko, drugi del sveta«. Papež je to razglasil za napad na krščansko čast, zakaj Afrika je nekdaj hranila kar najbolj umne može, katerih navdahnjeni spisi jim zagotavljajo nesmrtno slavo (vsaj dokler bo še kdo bral latinščino). »Ostane Evropa, tretji del sveta. Kako majhen je tisti njen del, ki ga naseljujemo kristjani! Kajti tistih barbarov, ki kot živali živijo na daljnjih otokih v zaledenelem oceanu, ne bo nihče imenoval kristjane. In še ta naš delček sveta napadajo Turki in Saraceni. Pred tristo leti so si podredili Španijo in Balearske otoke, zdaj hlepijo po tistem, kar je ostalo.«⁷¹

Preslikavo vojaških osvajanj na podobo tridelnega sveta ali, natančneje, razlago muslimanske ekspanzije s pomočjo predstave o tridelnem svetu najdemo najprej pri Bedi, ki je živel v času, ko je muslimanska vojska prodrla ne le do Španije, marveč tudi čez Pirineje. Beda se je sicer teh dogodkov pozno zavedel in kot večina sodobnikov jim ni pripisoval dramatičnega pomena, niti v muslimanski invaziji ni videl kakšne posebne grožnje krščanstvu.⁷² Kljub temu pa je leta 720 pisal, da so se »nasprotniki cerkve«⁷³ polastili cele Afrike, velike-

proti Aziji korakali »čez Evropo iz ene dežele do druge«, toda prišli so »iz skoraj vseh keltskih dežel«. *The Alexiad of Anna Comnena* X,v,x, prev. E. Sewer (Harmondsworth: Penguin Books, 1969), 309, 324.

⁷⁰ D. C. Munro, »The Speech of Pope Urban II at Clermont, 1095«, *The American Historical Review* 9 (1905), je še vedno referenčni tekst.

⁷¹ *De gestis regum anglorum* IV,347, ur. W. Stubbs (R. S. 90, 395).

⁷² J. M. Wallace-Hadrill, *Early Medieval History* (Oxford: Basil Blackwell, 1975), 64. Podrobneje v Tomaž Mastnak, *Crusading Peace: Christendom, the Muslim World, and Western Political Order* (Berkeley in Los Angeles: California University Press, v tisku), pogl. III.1.b.

⁷³ Tako je Saracene imenoval 716 v *In primam partem Samuhelis* IV,xxv,1 (CCSL 119, 231).

ga dela Azije ter dela Evrope.⁷⁴ Kakih dvajest let potem, ko je Viljem iz Malmesburyja napisal svojo kroniko angleških kraljev, je muslimansko ekspanzijo na podoben način opisal Peter Častitljivi. Povedal je, kako je »mohamedanska pobesnelost« najprej zastupila skoraj vso Azijo, zatem si je podredila Egipt, Libijo in »celo Afriko«, naposled pa vdrla v Španijo, tako da niti tretji del sveta, imenovan Evropa, ni bil puščen zgolj kristjanom.⁷⁵ Pozneje je ta pripoved postala obče mesto, Viljemu iz Malmesburyja pa lahko pripišemo ne sicer izvirnost, zato pa inovativnost, ker je ta topos vključil v osmišljanje prve križarske vojne.

Vendar v omenjanju »Evrope« v kontekstu razlage vojaških spopadov med zahodnimi kristjani in muslimani, kakršnega srečamo pri Viljemu iz Malmesburyja, ne moremo razbirati pojava kakšne »evropske zavesti«. Viljem je bil kozmopolit, ki je kristjane opredelil kot kozmopolite. Za kristjana (čigar prava domovina sicer ni od tega sveta), je pisal, je ves svet njegova domovina, *totus mundus patria*.⁷⁶ Podobno kozmopolitski so bili sami križarji. V pismu, ki so ga trije križarski vodje leta 1099 poslali papežu, beremo, kako so klečeči križarski vojščaki prosili Gospoda, da bi »On, ki je v drugih težavah, ki so nas doletele, okreplil krščansko vero, v zdajšnji bitki zlomil moč Saracenov in hudiča ter razširil kraljestvo Kristusove cerkve od morja do morja, po celem svetu.«⁷⁷ Odnos do »Evrope« je lahko bil pri takem svetovljanstvu obarvan z brezbriznostjo.⁷⁸ In ker »Evropa« ni imela samostojne politične teže (kolikor pač lahko v zvezi s tistimi časi govorimo o politiki), ni nič nenavadnega, da se v eni najpomembnejših zgodovin začetkov križarstva »Evropo« mirno osmišlja z antičnim mitom. Ko je šlo za zemljepisne razlage, Viljem iz Tira, ki je začel pisati svojo *Historijo* leta 1170, ni govoril o Evropi, marveč le o »meji med Evropo in Azijo«, ki jo je postavil na Bospor.⁷⁹ O »Evropi« je povedal nekaj malega le, ko je razložil njeno ime. Najprej je omenil, da vsa tri imena – Bospor, Evropa in Azija – menda izvirajo iz zgodb starih pesnikov. Potem je z ne ravno konven-

⁷⁴ *Libri quatuor in principium Genesis* IV,xvi,12 (CCSL 118A, 201).

⁷⁵ *Liber contra sectam sive haeresim Saracenorum*, v James Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1964), 226.

⁷⁶ *De gestis regum anglorum* IV,347 (l. c., 398).

⁷⁷ Godfrey, Raymond in Daimbert papežu, sept. 1099, v Heinrich Hagenmeyer, ur., *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100*, reprint (Hildesheim in New York: Georg Olms, 1973), št. XVIII,12, str. 171-2. Cf. Paul Rousset, *Les origines et les caractères de la première croisade* (Neuchâtel: Baconnière, 1945), 149.

⁷⁸ Takšno povsem nevzneseno omembo »Evrope« najdemo pri Viljemu iz Malmesburyja v *De gestis pontificum Anglorum* V,268, ur. N. E. S. A. Hamilton (R. S. 52, 426), ko beremo, kako je neki spokornik iz Kölna na romanju v še predkrižarski Jeruzalem prekrižaril »vso Evropo«.

⁷⁹ *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* II,7; XV,19; XVI,19; XX,24 (RHC Occ. 1, 82, 688, 737, 987).

cionalno inačico mita o Evropi pojasnil, od kod Bospor. »Bospor,« je pisal, »se imenuje tako zato, ker je Jupiter v podobi bika, kot pravijo, čez njegove vode prenesel Evropo, Agenorjevo hči.«⁸⁰ Šele mnogo pozneje je zapisal, da je Evropa, hči kralja Agenorja, »dala ime tretjemu delu sveta, ki se imenuje Evropa.«⁸¹

Zanimivo je, da je v avtoritativni pripovedi o prvi križarski vojni spet priplavala na površje mitska Evropa.⁸² To sicer ni temeljna značilnost rabe »Evrope« v literaturi, povezani s prvo križarsko vojno, nakaže pa, kako nepomemben, kako daleč od praktičnih in duhovnih obsesij tistega časa, je bil pojem Evrope.⁸³ Uporabljali so ga – bodisi kot ravnodušno zemljepisno oznako, bodisi v kontekstu biblične legende o poselitvi sveta, bodisi v povezavi z antičnim mitom – prej zaradi literarnih konvencij kot iz potrebe. Šele v opisih in osmišljanjih prve križarske vojne v virih iz 13. in 14. stol. naletimo na nekaj zanimivejših formulacij. Vendar to ni več predmet tega članka.

⁸⁰ *Historia* II,7 (l. c., 82). Klasično inačico mita najdemo v delu, ki so ga v antiki pripisovali Heziodu, vendar pa verjetno ni nastalo pred 6. stol. pr. n. št. Gl. *The Catalogues of Women and Eoiae* 19, v Heziod, *The Homeric Hymns and Homeric*, prev. H. G. Evelyn-White (Cambridge, MA.: Harvard University Press, in London: William Heinemann, 1914), 171. Gl. sicer zlasti Ruth B. Edwards, *Kadmos the Phoenician: A Study in Greek Legends and the Mycenaean Age* (Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1979); Lucie de Brauw, *Europe en de stier* ('S-Gravenhage: Trio, s. a. [1940?]); Winfried Bühler, *Europa: Ein Überblick über die Zeugnisse des Mythos in der antiken Literatur und Kunst* (München: Wilhelm Fink Verlag, 1968).

⁸¹ *Historia* XIII,1 (l. c., 555).

⁸² Mit omenja npr. tudi Radulfus Niger v svoji *Kroniki* I,1, na koncu 12. stol., ki sicer velja za kritika križarskih vojn. Gl. *Chronica: Eine englische Weltchronik des 12. Jahrhunderts*, ur. H. Krause (Frankfurt/M.: Peter Lang, 1985), 12.

⁸³ Pomen »Evrope« za prve križarske vojne je v popolnem nesorazmerju s pomenom križarskih vojn za Evropo.